

Vinohradnícka oblasť Tokaj

L. Pinčíková, P. Škulavík: Tokai Wine Region. Život. Prostr., Vol. 43, No. 1, p. 29 – 32, 2009.

Tokai Wine Region is the smallest and the oldest vineyard one in the Slovak Republic. Due to high value it has been listed during 2002 year on the Tentative List of the World Heritage (UNESCO). Both Slovakian and Hungarian parts of Tokai Wine Region contain exclusive testimony on cultural tradition arising by connection of more influences continuing up today. It is also exclusive example of traditional agricultural settlement and it represents for more centuries old viniculture which has become wounding due to unsuitable economical changes in the 20th century.

This contribution is dealing with the characteristic features of the Tokai Region, its geographical, geological, hydrological and climate conditions which are specific for the viniculture development with corresponding cultural traditions and settlement. The special attention is given to the set of wine cellars in small town Veľká Trňa situated in the Keska department consisting of 33 cellars. They create typical objects concentrated through out whole Tokai Region. The cellars have built entrance passage-way of length from 8 m to 15 m. Their above-ground part is built of bricks covered by an earth with herbage. Connecting under-ground passage part is cutted-out in the mineral substrate lying under an earth layer. These under-ground parts have different lengths of different forms.

The second part of the contribution is devoting to the criteria of the territory values and their juridical protection. In addition, possible threats of the Tokai Region are indicated, also.

Tokaj – toto meno je spojené s krajinou, vinohradmi, unikátnymi pivnicami s jedinečným technologickým procesom, ktorého výsledkom je tokajské víno. V tomto článku sa budeme venovať vinohradníckej oblasti Tokaj, ktorá spája víno, svetové dedičstvo i kultúrnu krajinu (obr. 1).

Vinohradnícka oblasť Tokaj (takto je uvedená v zákone č. 182/2005 Z. z. o vinohradníctve a vinárstve, § 34) predstavuje malé územie v juhovýchodnej časti Slovenskej republiky, na juhozápadnom cípe Zemplínskych vrchov na hraniciach s Maďarskom. Je vymedzená katastrálnymi územiaми obcí Malá Trňa, Slovenské Nové Mesto, Viničky, Veľká Trňa, Bara, Černochovej a Čerhov s celkovou výmerou 908,77 ha (obr. 2). Spolu s časťou nachádzajúcou sa na území Maďarska (približne 4/5 celkovej rozlohy) tvorí jednotnú *Tokajskú vinohradnícku oblasť*. Ide o historicky podložené celistvé územie, ktoré nemožno rozdeliť štátnou hranicou. Je to najstarší štátom „kontrolovaný“ vinohradnícky región Slovenska a Maďarska. Na Slovensku je najmenšou a najstaršou vinohradníckou oblasťou.

Vinohradnícku oblasť Tokaj možno charakterizovať nasledujúcimi navzájom silne previazanými znakmi:

• *Prírodné podmienky:*

- zvetrané kamenisté a tufové pôdy,
- vulkanická a postvulkanická činnosť,
- južné svahy miernych kopcov,
- teplé podnebie.

• *Špecifická vinohradnícka kultúra:*

- víno ako špecifický produkt,
- vinohrady, kultivary viniča hroznorodého,
- technológia,
- vínne pivnice,
- pokračovanie živej vinohradníckej kultúrnej tradície.

• *Kultúrne tradície a osídlenie:*

- osídlenie siaha do obdobia 3 000 – 5 000 pred n. l.

Prírodné podmienky

Geologické podmienky územia so svahmi orientovanými na juh sú optimálne na zakladanie tokajských viníc. Pôda vulkanického pôvodu – tuf – je ľahká, priedušná, s tepelno-akumulačnými vlastnosťami ideálnymi na pestovanie viniča hroznorodého (*Vitis vinifera*) i budovanie pivníc. Pôdne a klimatické

1. Vinohradnícka oblasť Tokaj. Foto: D. Štefunková, 2008

2. Vymedzenie územia vinohradníckej oblasti Tokaj v Predbežnom návrhu SR na zápis do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO

pomery tohto územia sú vhodné na pestovanie odrôd, ako je *Furmint*, *Lipovina*, *Muškát žltý* a *Zeta*. Vďaka južným vetrom z maďarskej pusty býva tu jeseň dlhá a suchá s ideálnymi podmienkami na dozretie hrozna s vysokou cukornatosťou a výskyt potrebnej vláknitej huby, resp. ušľachtilej formy sivej plesne *Botrytis cinerea* Persoon.

Vinohradnícka kultúra

- **Tokajské víno** sa vyrába jedinečnou technológiou zo spomínaných kultivarov, pri ktorej je charakteristický a nevyhnutný tzv. *cibébový výber*. Cibéby (hrozienka) sú ručne vyberané prezreté bobule hrozna zušľachtené sivou plesňou. Táto huba sa vyvíja len počas dlhej a suchej jesene, typickej pre túto oblasť, vniká do bobúľ hrozna a mení ich arómu. Pridávaním do muštu alebo vína vznikajú tokajské výbery, ktoré sa líšia množstvom prídavných „putní“ cibéb. Jedinečnosť konečných produktov umocňuje i ušľachtilá plesň *Cladosporium cellare*, ktorá vzniká na stenách vinných pivníc a dubových sudov, kde tokajské vína zrejú. Plesneň dobre vegetuje na horninách sopečného pôvodu – andezitoch, ryolitoch a tufoch. Žije v symbióze s tokajským vínom, je biologickým filtrom ovzdušia a stabilizátorom vlhkostných pomerov v pivnici. Na svoj rast potrebuje minimálne 85 % a na tvorbu konidiospór až 95 % relatívnu vlhkosť. Pri vysokej relatívnej vlhkosti sa nasycuje vodnými parami, pri nízkej ich vypudzuje. V pivniciach vytvára jedinečnú mikrofóru (obr. 3). Tufová hornina pôsobí ako tepelný izolátor, udržiava v pivnici konštantnú teplotu, potrebnú na pomalé zretie vína (4 – 12 rokov, podľa druhu).

- **Vinne pivnice** sú unikátnou súčasťou tokajského vinárstva. Členia sa podľa umiestnenia na pivnice nachádzajúce sa pod stavbami v hospodárskych dvoch, väčšinou pod obytnou časťou, ale tiež pod vinohradníckymi stavbami vo viniciach. Takýchto pivníc je približne 15 %. Prevažnú väčšinu (až 85 %) tvoria samostatné objekty s nepravidelným pôdorysom, vyhlbené v ryolitových tufových pôdach približne 10 m pod povrchom.

• **Vinohradnícka tradícia.** Pestovanie viniča hrozno-rodého bolo na tomto území známe už v mladšej rímskej dobe (3. stor. n. l.), ďalšie záznamy pochádzajú z čias panovania Béllu IV., ktorý sem pozval Talianov z oblasti Bari a Francúzov (1241 – 1242), tí priniesli aj základnú tokajskú odrodu *Furmint*. Vínne pivnice v obci Malá Trňa sú spojené s históriou Paulínskeho kláštora, o ktorom sú prvé písomné správy z r. 1220 (Kol., 1969). Záznamy o existencii vinohradov v obci Malá Trňa sú z r. 1390, v obciach Borša a Bara z r. 1410, existujú záznamy i mimo hraníc oblasti. Pivnice vo Viničkách sa viažu k rodine Rákoczyovcov. História výroby vína je úzko spätá so stredovekými mestami v tejto oblasti – Levočou, Prešovom, Košicami a Bardejovom. Obchodníci z týchto trhových centier boli vlastníkami veľkých pozemkov v Tokaji. Tokajské víno patrilo medzi dôležité obchodné komodity nielen v spomínaných mestách, ale vyvážalo sa do Poľska a Ruska. Je veľa historických dokladov o objeme produkcie vína, napríklad v obci Malá Trňa v r. 1567 to bolo 2 694 džberov, čo je 1 131 480 l vína. Napriek tomu, že existujú dokumenty o predaji vína v 16. – 18. storočí, skutočné množstvo dorobeného vína v tom období sa nedá vyčíslieť.

Kultúrne tradície a osídlenie

Osídlenie tejto oblasti siaha do prehistorických čias. Najstarším sídlom bola obec Viničky v období 3 000 – 5 000 rokov pred n. l. Archeologické nálezy z obce Veľká Trňa pochádzajú z neskorej doby kamennej. Na severnej a západnej fasáde tamojšieho kostola sa zistilo murivo staršieho predrománskeho kostola z 2. polovice 13. storočia. Obce Veľká Trňa, Malá Trňa a Bara majú doložené stopy osídlenia z mladšej doby kamennej a stredoveku (Kol., 1978). Osídlenie územia v dobe rímskej dokumentujú aj archeologické nálezy z Bary. Celé územie bolo osídlené aj vo včasnom stredoveku (slovanské sídliskové nálezy z Viničiek) a neskorom stredoveku (Veľká Trňa, Bara). Súčasný stav osídlenia je výsledkom tohto dlhodobého kontinuálneho vývoja. Popri spomínaných archeologických nálezoch ho dokumentujú aj písomné záznamy, najstaršie písomné zmienky o všetkých sídlach pochádzajú z 13. storočia.

Vývoj krajiny výrazne ovplyvňovalo samotné vinohradníctvo aj typ osídlenia, ktorého najvýraznejšou charakteristikou je symbióza obcí a viníc v krajine. V tejto oblasti sú okrem typického osídlenia – radovej potočnej zástavby cestného typu (napr. v obci Malá Trňa) a rozptýlenej zástavby – kamenných domov s typickou krytou drevenou verandou (napr. v obci Viničky) aj vínne prešovne – lisy – situované nad vinohradmi. Stredoveké vínne pivnice, ktoré tvorí uzavretý systém podzemných chodieb vyhlbených do jemnej tufovej

3. Plesň *Cladosporium cellare* na fľašiach vo vínnych archívoch. Foto: L. Pinčíková, 2004

pôdy, sú úplne odlišné od pivníc v iných slovenských vinárskych oblastiach.

Prí obidvoch typoch osídlenia sú okrem historickej urbanistickej štruktúry najlepšie chránené v pôvodnom stave vínne pivnice.

Súbor vínnych pivníc v obci Veľká Trňa v hone Keska

Ide o hospodársky areál špecifických objektov určených na spracovanie, zrenie a skladovanie tokajských vín. Sú to hlavne pivnice sústredené na pomerne malom priestore svahu na okraji intravilánu obce. Pivnice tu pravdepodobne vznikali už od 15. storočia, pričom písomne sú doložené od začiatku 18. storočia. Slúžili nielen na výrobu vína a skladovanie poľnohospodárskych produktov, ale aj ako úkryty a útočiská, najmä počas tatárskych a tureckých nájzdov na toto územie.

Pivnice sú situované na miernom svahu vo východo-západnom smere. Vstupné portály pivníc (okrem

dvoch) sú orientované západným smerom (obr. 4). Do pivníc vedú 8 – 15 m dlhé chodby, ktorých nadzemná časť je murovaná a prekrytá zemným valom s trávnatým porastom, nadväzujúca podzemná časť je vysekaná do horniny. Chodby sú rôzne dlhé a rozmanito tvarované.

Areál pozostáva z 33 pivníc, dominantnou, čo do rozlohy, ale aj významu, je tzv. *grófska pivnica*, ktorá v 19. storočí patrila šľachtickému rodu Szechényiovcov (Škulavík, 2006). V podlahách západných kútov dvoch paralelných miestností druhej úrovne tejto pivnice sa nachádzajú otvory fľaškovitého tvaru, hlboké a široké 3 – 4 m. Práve tieto otvory indikujú využitie pivnice aj ako úkrytu ľudí a potravín vo vojnových časoch, ale aj ako možné skrýše vína pred daňovou kontrolou. Podzemné priestory všetkých pivníc majú v stenách chodieb a miestností vysekané niky rôznych tvarov a veľkosti, slúžiace na odkladanie sviečok, náradia a fliaš s vínom.

Aktuálny stav Tokajskej vinohradníckej oblasti

• **Pamiatková ochrana vínnych pivníc** – v obci Veľká Trňa je pamiatkovo chránených 31 pivníc, v Malej Trni 3 pivnice a vo Viničkách súbor pivníc (13 národných kultúrnych pamiatok s mnohými pamiatkovými objektmi). Na základe návrhu Pamiatkového úradu SR

bolo r. 2008 územie pivníc vo Veľkej Trni vyhlásené za pamiatkovú zónu.

• **Víno, vinohrady a využitie pôdy.** Rada ministrov EK pre všeobecné záležitosti v Bruseli uznala 29. apríla 2008 v nariadení o spoločnej organizácii trhu s vínom Tokajskú vinohradnícku oblasť na Slovensku.

• **Tokajský vinohradnícky región na území Maďarska bol zapísaný do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (UNESCO)** 26. júna 2002 v Budapešti (uznesenie č. 26 COM 23.13 Výboru svetového dedičstva). Súčasne Výbor svetového dedičstva prijal uznesenie (26 COM 23.14), ktorým odporúča maďarským a slovenským úradom pokračovať v spolupráci na cezhraničnom rozšírení územia tejto lokality svetového dedičstva.

• **Zaradenie Vinohradníckej oblasti Tokaj na Predbežný zoznam svetového dedičstva** (nominálny list vzala na vedomie vláda SR 9. mája 2002 a bol zaslaný Centru svetového dedičstva v Paríži). Predbežný zoznam obsahuje tie lokality, ktoré štát považuje za kultúrne alebo prírodné dedičstvo jedinečnej svetovej hodnoty a zamýšľa ich nominovať na zápis do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (UNESCO) v priebehu nasledujúcich rokov. *Jedinečná svetová hodnota* je mimoriadna

4. Vchody do vínnych pivníc v obci Veľká Trňa. Foto: P. Škulavík, 2005

kultúrna alebo prírodná hodnota lokality, ktorá presahuje hranice štátu a je dôležitá pre súčasné i budúce generácie. Jej permanentná ochrana má najvyššiu dôležitosť v medzinárodnej komunite ako celku.

- **Ohrozenia Vinohradníckej oblasti Tokaj:**
  - snahy o využitie nerastného bohatstva (ložiská čierneho uhlia, antracitu, tufov a tufitov, perlitu, výskyt uránových a iných rúd),
  - akékoľvek aktivity v okolí, ktoré by mohli zhoršiť ovzdušie, prípadne ináč narušiť pôdne, hydrologické alebo klimatické podmienky oblasti,
  - chýbajúci manažment a plán manažmentu, nesystematicky riešený turistický ruch, nejasná koncepcia a chýbajúci program rehabilitácie krajiny,
  - nedostatočné zabezpečenie ochrany celej oblasti a jej ochranného pásma.

* * *

Niet pochýb o tom, že rovnako maďarská, ako aj slovenská časť Tokajskej vinohradníckej oblasti poskytujú výnimočné svedectvo o kultúrnej tradícii, ktorá vznikla spojením viacerých vplyvov a kontinuálne pretrváva dodnes. Táto oblasť je tiež výnimočným príkladom tra-

dičného roľníckeho osídlenia a reprezentuje historické vinohradníctvo, ktoré sa stalo zraniteľným v dôsledku ekonomickej transformácie v 20. storočí (Pinčíková, Dvořáková, 2002). V súvislosti s tým si, rovnako ako maďarská časť, zaslúži byť zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (UNESCO).

Literatúra

- Kol.: Súpis pamiatok na Slovensku, III. Bratislava : Obzor, 1969, s. 373.
- Kol.: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, III. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1978, s. 187.
- Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Paris : World Heritage Centre, WHC, 2005: <http://www.pamiatky.sk/puc/opguide05-en.pdf>, s. 46.
- Pinčíková, L., Dvořáková, V.: Tentative List: Tokaj Wine Region. Bratislava : PÚ SR, 2002: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists>, s. 4.
- Škulavík, P.: Návrh na vyhlásenie Pamiatkovej zóny Veľká Trňa. Bratislava : PÚ SR, 2006.

Ing. arch. Ľubica Pinčíková, pincik@pamiatky.gov.sk
Mgr. Peter Škulavík, skulavik@pamiatky.gov.sk
Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

5. Vinohradnícka oblasť Tokaj. Foto: D. Štefunková, 2008

